

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳՒՏՈՒԹԻՒՆ

ԲԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԳԼՈՒԽ Ե .

Պշխար գործիչ ճարտարա-բէան ¹ :

ՃԱՐՏԱՐՈՒԹԻՒՆԸ առաջ տանելու համար, այսինքն զանազան բերքեր հանելու համար, այլ և այլ միջոցներ պէտք են . որ են աշխատանք ², ինչ ³ և երկիր ⁴ . որ տնտեսական գիտութեան մէջ Գլխար կամ Բնական ու արտ-եսական գործիչ ճարտարա-բէան ⁵ կը կոչուին : Բնականներն են երկիրը և աշխատանքը . վասն զի Մտուծոյ կողմանէ բնութիւնը ձրի կը պարզուէ մեզի զանոնք . իսկ արուեստական է ինչքը, որ մարդս իր արդիւնքովը ձեռք կը բերէ : — Բնական գործիքները թէպէտ և բնութեան ձրի պարզւելն են, բայց ժամանակ անցնելով ընկերութեան օրէնքները այնպէս բեր են որ անոնցմէ շատ բան ոմանց միայն սեփական ստացուածք սեպուեր է . և ուրիշները իրաւունք չունին զանոնք զրաւելու՝ իբրու բնութեան պարզւելն . ինչպէս են կալուածները, անոնց մէջէն անցած վազուկ ջրերը, քարահանքերը, մետաղի հանքերը, ածխահանքերը և այլն . որ Բնական գործիչ « Էփանէալ » ⁶ կը կոչուին, որովհետեւ մասնաւոր տէր ունին . իսկ ծովերը, գետերը, հովերը և այլն, որ ամէն մարդ կրնայ իր պիտոյիցը ծառայեցնել, Բնական գործիչ անսեփական ⁷ կը կոչուին . վասն զի միայն մասնաւոր անձանց չեն :

Սեփականեալ բնական գործիք է նաև աշխատանքը, որով կ'իմացուին մարդուս կարողութիւնները :

- 1 Գ.Պ. Instruments généraux de l'industrie.
- 2 Գ.Պ. Le travail.
- 3 Գ.Պ. Le capital.
- 4 Գ.Պ. La terre.
- 5 Գ.Պ. Instruments naturels et artificiels de l'industrie.
- 6 Գ.Պ. Instruments naturels appropriés.
- 7 Գ.Պ. Communs ou non appropriés.

Իսկ ինչքը, որով կ'իմացուին ան տեսակ բերքեր որ մարդս իր արդիւնքովը ստացած է, ինչպէս են շէնքերը, մեքենաները, զանազան վաճառքները, ստակը, Արտ-եսական գործիչ ճարտարա-բէան կը կոչուի :

Երբեմն սեփականեալ բնական գործիքները ընչից հետ խառնուած կ'ըլլան . ինչպէս կալուածի մը մէջ եղած ցորեն, նոցը, ախուր, գինեատունը, և ուրիշ շէնքերը . նմանապէս հանքերու մէջ եղած ջրհորները, սենեակները, մեքենաները . որոնք բոլորն ալ ինչք այսինքն արուեստական գործիք են բնական գործիքներու հետ միացած :

Եւ իրեք գործիքները, այսինքն աշխատանքը, ինչքը և երկիրը բոլորովին իրարմէ տարբեր բաներ են, և առանց ասոնց միմեկուն ճարտարութեանց առաջ երթալը անկարելի է : Մշակատանքն ու երկիրը արմատական միջոցներ են, իսկ ինչքը անոնց արգասիքն է, բայց նոյնչափ հարկաւոր նոր բերք չի ներու համար . « Եւ բանն որ մարդ իբրեւ զուարճութեան գործիք կրնար բանեցնել, իբրեւ բերք հաստելու միջոց մը կը գործածէ », կ'ըսէ Վառնիէ ընչից համար :

Մզգի մը հարըստնալու միջոցները կամ վաստրկի աղբիւրները որ Գոյք շահաբէր ¹ կ'ըսուին, նոյն ազգին սեփականեալ ու անսեփական բնական գործիքներէն ու արուեստական գործիքներէն կը չափուին . որոնք հոս դնենք Վառնիէէն առնելով :

Ա . « Մսեփական բնական գործիքներն են . իր ծովերը, գետերը, հասարակաց աղբիւրները, մշակողութիւնը, արհեստի ջերմութիւնը, Բնական Բնական աղբիւրները ինչպէս են հովը, անջրեւ և այլն :

Բ . Սեփականեալ բնական գործիքներն են ,

ԵՐԿՐԻ { Բանեցած էրկիւրը, հետք մէկ տեղ առնելով լաւութիւնը, հասարակ, և այլն, որ մասնաւորաց սեփական ստացուածք եղած են :

1 Գ.Պ. Fonds productif.

Ինչպէս, որ իր գիտութեամբը
կ'օգնէ .
Գործառուի, որ կամ երկրագործ
կամ արուեստագէտ եւ կամ վաճառ-
ական կ'ըլլայ .
Գործառուի, որ գործառուի օգ-
նական են :

Գ. Արուեստական գործիքներն են ,
Ինչպէս :

Աս համառօտ տեղեկութիւնը տալէն
ետեւ , թէ բնական ու արուեստական
գործիք ճարտարութեան ըսելով ինչ կը
հասկըցուի, հիմա իւրաքանչիւրին յատ-
կութեանցը ու ըրած գործողութեանցը
վրայ զատ զատ գլուխներով խօսինք :

ԳԼՈՒԽ Ը .

Աշխատանքի ' Էրայ :

ԱՇԽԱՏԱՆԻՔԻՆ ինչ օգտակար , ու
ճարտարութեանց համար որչափ հար-
կաւոր բան ըլլալը իմանալու համար ,
մէյր մշակած դաշտերու , ահագին
գործատանց , ու բանուկ նաւահան-
գիստներու վրայ դարձնենք աչուրնիս :
Ինչուան որ մշակը արեւուն տաքու-
թեանը մէջ արիւն քրտինք մտած դաշ-
տերը չի հերկէ , ծառերը չի դարմանէ ,
տունկերուն արմատները ատենին չի
ծածկէ չի բանայ , մարդիկ քաղքերներու
մէջ հանգիստ կեցած ուտելու հաց չեն
կրնար գտնել : — (1) Ե որ գործաւորնե-
րը օրն 'ի բուն առանձին կամ գործա-
տանց մէջ անխոնջ բազուկներով ու մե-
քենաներ բանեցընելով՝ հասարակ լա-
թեղէններէն սկսեալ՝ ինչուան ամեն-
ազնիւ մետաքսեղէնները , ու երկրթե-
ղէն բաներէ սկսեալ ինչուան ոսկեղէն
ու արծրթեղէն ամենաբարակ զարդե-
րը , սովորական կահ կարասիքներէն
սկսեալ ինչուան խիստ ճարտարագործ
նիւթերը ու ապակեղէնները դուրս չի
հանեն , ո՞վ հագնելու զգեստ , գործա-
ծելու կարասիք , իր ունայնամիտ փա-
փաքներն ու հաճոյքները լեցընելու զար-
դարանքներ կրնայ ունենալ : — (1) Ե որ

վաճառականը ապագայ յուսով իր ապ-
րանքը անդունդներուն մէջ չի նետէ , և
նաւաստիք անհաստատ յատակի մը
վրայ իբրեւ ցամաքի վրայ չի բալէն , ու
մոնչող ալիքներուն գլուխը կոխած ա-
նոնց բարկութիւնը ոտքի տակ չառնեն ,
ո՞վ հեռաւոր աշխարհաց իրարու բերքե-
րուն ունեցած կարօտութիւնը կը լեցը-
նէ :

Ինչաւ չի սխալիր մէկը , թէ որ մար-
դուս աշխատանքը բնութեան սա-
տարներուն հաւասար , մանաւանդ թէ
աւելի օգտակար սեպէ բերքերուն ա-
ռաջ երթալուն . վասն զի շատ անգամ
մարդս իրեն բանականութեամբ բնու-
թեան ձեռնտուութիւնները կարգի կը
դնէ ու օգտակար կ'ընէ զանոնք , ինչ-
պէս անյարմար տեղէ մը անօգուտ վա-
զած ջուրը բանի կը բերէ՝ ճամբաներ ,
մեքենաներ շինելով :

Տնտեսականներէն ոմանք տեսնելով
թէ մարդուս մտաւոր ու նիւթական
աշխատանքէն որչափ բարիք առաջ կու
գայ , բերք հանելու համար մի միայն մի-
ջոց աշխատանքը սեպեցին , որոնցմէ
մէկն է նաեւ անուանին Սմիդ : Իայց
ասիկայ բանին մէկալ ծայրը անցնիլ է .
ինչպէս որ կը տեսնուի նոյն բանը նաեւ
առջի կարծիքին հակառակը ըսողնե-
րուն վրայ , թէ հարստութիւն հաստե-
լու մի միայն միջոց բնական սատարներն
են . այսինքն հողը , ջուրը , օդը , լոյսը
և չէ թէ աշխատանքը : Իսկ մը օգ-
տակարութիւնը տեսնելու ատեն , ու-
րիշ բանի օգուտը տեսնելու կոյր պէտք
չէ ըլլալ . մարմինը քաղցընելու համար
աչք և ոտք պէտք է . ասանկ ալ բնա-
կան սատարներու հետ ամենահարկա-
ւոր է որ աշխատանքը միանայ՝ ճարտա-
րութեանց առաջ երթալուն համար :
Երկու ծայրայեղ կարծիքներուն պա-
տասխան Տրոգին երկու խօսքը մէջ բե-
րենք . “ Ինութե սատարներուն մէջ ,
կ'ըսէ , մարդս կրնայ իմաստուն առաջ-
նորդ մը սեպուիլ . որուն չորս դին բազ-
մաթիւ գործաւորներ պատած ըլլան ա-
հագին գործատան մը մէջ . բայց առանց
անոնց օգնութեանը ինչ արդասիք կըր-

նայ ինքը ձեռք բերել, : . . . « Սարգս առանց բնական սատարներուն օգնականութեանը բան չի կրնար ընել . բայց զանոնք ուղղելով, ու իր բանականութիւնը մէկ կերպով մը անոնց հաղորդելով, հրաշքներ կը գործէ : Արտեսնանք որ իրեն հնարագէտ կարողութիւնները այնչափ բազմաթիւ բերքեր դուրս կը հանեն, որ բնութեան բութ կողմը զօրութիւնները ոչ երբեք կրնան ստեղծել » :

Բայց բերք մը հանելու համար զանազան անձանց ձեռնտուութիւնը պէտք է . և աս անձինքներն են .

Ա . Երաւագետ¹ :

Բ . Գործատու² :

Գ . Գործաւոր³ :

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՆՈՐԱԼՈՒՐԲ

1850 Կարապետ Դէլ և անիւ երեսնասուրբ Կարապետ Կարապետ և Կարապետ Կարապետ :

Դ .

Երբեք Կարապետ և արուեստից օրագրին անցեալ տարուան նոյեմբերի թերթին մէջ Լուիս անունով գիտնական մը կ'ըսէ թէ միացեալ նահանգաց Կոր Կորք քաղաքին տներէն շատերուն վրայ ելեքտրական զարմանալի երևոյթներ կը տեսնուին : Կրան մը վրայի ունեւիթին ձեռք մօտեցնելով՝ ելեքտրական կայծ կը ցայտէ . նոյնպէս ալ հայելոյ մը ոսկեզօծ շրջանակին, և որ և իցէ մետաղական մարմնոյ մըն ալ մօտենալով կայծ կ'ելլէ, մանաւանդ թէ որ այս մարմիններս յատակին հետ ամենայն կերպով հաղորդակցութիւն

ունենան : Տուն մը ներկայ գտուելով այս գիտնականը, տղայ մը դրան ունեւիթին դաշելով՝ այնպիսի ելեքտրական ցնցմունք մը առեր է որ, շուարեր մնացեր է . նոյնպէս ալ կին մը փողով ծառային հրամայելու ատեն՝ երբոր փողը բերնին մօտեցուցեր է ելեքտրական անախորժ բախմունք մը ընդունել է բերնին . և այս բանիս ուրիշ ճար չէ գտած՝ բայց եթէ ձեռքը փողին ծայրին դրած անով հանդերձ բերնին մօտեցուցեր է : Ուրիշ ասոնց նման դիպուածներ ալ պատահելով, և քանի մը տուն ելեքտրական ցնցմունքները շատ զօրաւոր ըլլալով, ընդհանուր զարմանք և չփութութիւն տիրել էր ամենուն վրայ :

Եւ երևոյթները և անոնց ամէն պարագաները աղէկ մը քննելէն ետեւ, Լուիս հետեցուց թէ այս ելեքտրականութիւնը տներու մէջ փռուած գորգերուն վրայ ոտից ամաններուն շրջմունքէն առաջ կու գայ : Աղղակի կերպով մըն ալ փորձեց որ կաշին ասուէղէնի մը հետ շփելով, և մանաւորապէս գորգի մը կտորին հետ, ելեքտրականութիւն կը գոյանայ, կաշին բացասական կ'ըլլայ, ասուին՝ դրական : Եւ տի զարմանք չէ որ երբոր մէկը գորգի մը վրայ քալելու ըլլայ նէ՝ ելեքտրականութեամբ լեցուի : Բայց դիտելու բանը այս է որ այս ելած ելեքտրականութիւնը այնչափ կ'ըլլայ որ մինչև լուսաւոր կայծ ալ կը ցայտեցնէ . այս բանս ըլլալու համար պէտք է որ ուրիշ պարագաներ ալ ներս մտնան :

Ա . Գորգը, կամ գունէ իրեն վերին երեսը պէտք է որ բոլորովին ասուէղլայ, և գործուածքն ալ սեղմ, որպէս զի կարենայ առատ ելեքտրականութիւն տալ : Լուիս որչափ որ կրցեր է ճանշնալ, ծանր և թաւիչաւոր գորգերը, կ'ըսէ, ամենէն աւելի այս պահանջուած պայմաններն ունին : Հաստութիւնը ալ ճիշդ գորգին անհաղորդական յատկութիւնն ալ կ'աճի :

Բ . Գորգը պէտք է որ բոլորովին չոր ըլլայ, նոյնպէս տախտակամած յատակն ալ որուն վրայ որ փռուած է, այնպէս

¹ Գ. Լ. Le savant.

² Գ. Լ. L'entrepreneur.

³ Գ. Լ. L'ouvrier.

⁴ Տես երես 289 :